

Elevhälsa. Hög tid att prioritera

Nya elevhälsans mål är att hjälpa eleverna klara skolan. I teamarbetet utmanas skolsköterskans yrkesroll, men medicinska frågor kan hamna utanför fokus.

NYA TIDER I och med den nya skollagen som kom förra året ska elevhälsan förstärkas, något som skolsköterskor länge har efterfrågat.

I kölvattnet av 1990-talets neddragningar har skolhälsovården, sedermera elevhälsan, aldrig riktigt hämtat sig. Och parallellt med en lägre grundbemanning ska samma mängd vård – och mer än så – produceras. Det har Vårdfokus rapporterat om ett flertal gånger.

En undersökning från Socialstyrelsen 2009 visade till exempel att en skolsköterska i genom-

snitt hade ansvar för 594 elever på en heltidstjänst, men det kan skifta mellan 70 och 1 400.

Både Riksföreningen för skolsköterskor och Svenska skolläkarföreningen har länge rekommenderat ett elevunderlag på 400 per heltidsanställd skolsköterska och 4 000 elever per skolläkare.

En tillbakablick i rapporteringen om elevhälsan i Sverige ger en bild av en underbemannad och svältfödd sektor. Under senhösten förra året slog sjuksköterskorna i Vellinge kom-

mun larm om att de inte kunde ge eleverna på Sundsta gymnasium den elevhälsovård som de har rätt till. 900 elever skulle samsas om en skolsköterska under två timmar i veckan, något Socialstyrelsen underkände.

Nu har deltids-tjänsten utökats till heltid. Men Margareta Olsson som är skolsköterska på gymnasiet, har fortfarande inte mycket tid till

det långsiktiga arbetet.

Ljungbys skolsköterskor larmade för två år sedan om för hög arbetsbelastning, delvis till följd av att vaccinationsprogrammet utökats med hpv-vaccinationer. Samma år sa tio skolsköterskor upp sig från sina jobb i Uppsala, även där protesterades det mot en ökning av vaccinationerna, utan att arbetstiden reglerades för det.

Bara för att nämna några exempel ur nyhetsfloden.

Läggs exemplen ovanpå varandra tonar en i stora drag samstämmig bild fram. I förlängningen har den pressade situationen runt om i landet lett till att det lagstadgade arbetet och brandkärsuttryckningar prioriterats medan det långsiktiga fått stryka på foten.

"Vi kan ju inte gärna säga

att vi inte hann vaccinera en barnkull", som Karina Karlsson, ordförande i Riksföreningen för skolsköterskor, uttrycker det. Hennes analys är att motvinden förstärks av att skolsköterskan, som ju ofta är ensam om sin medicinska kompetens på skolorna, inte alltid har chefer som visar intresse för deras arbete eller har kunskap om hälso- och

Vad kan väljas bort? Allt fler vaccinationer att utföra får många skolsköterskor att knäa. Frågan är vad som kan väljas bort när elevhälsan tar nya grepp.

sjukvård, utan skolsköterskorna måste ensam på sina respektive arbetsplatser stå upp för sin yrkesroll. Samtidigt måste de veta och kunna allt som ingår i det medicinska spektrumet. De här två faktorerna i kombination med pålagorna i form av nya vaccinationsprogram och utredningar gör att det blir extra tungt.

Den nya elevhälsan som började tillämpas den 1 juli förra året går i stora drag ut på att de gamla begreppen skolhälso- och elevvård suddats ut och ersatts med elevhälsa. Det övergripande målet med den är att skapa bra miljöer som gör att eleverna uppnår kunskaps-

målen, utvecklas och mår bra. För att nå dit behöver alla som jobbar med elevhälsa – skolsköterska, skolläkare, kurator, psykolog och personal med specialpedagogisk kompetens – arbeta tillsammans i lag, inte var och en för sig.

Regeringen har satsat 625 miljoner kronor på en förstärkt elevhälsa, och skolor har kunnat söka pengar för att anställa fler till elevhälsan.

I ansökningarna till Skolverket om förstärkningar av elevhälsan syns att lärare med specialpedagogisk kompetens har varit mest populära att söka medel för.

Enligt Karina Karlsson går

det att förklara. Den gamla skolhälso- och elevvård har sett till att det alltid måste finnas en grundbemanning av skolsköterskor på skolorna medan övriga kompetenser nedprioriterats.

Nu ser skolorna helt enkelt sin chans att bemanna andra eftersatta områden. Den nya elevhälsan har indirekt lett till att just specialpedagoger är en eftertraktad grupp. Rektorns ansvar vad gäller utredningar, till exempel av barn som inte når målen eller har andra särskilda behov, har skärpts vilket också lett till en ökning av utredningarna. Och när antalet barn med utredda svårigheter ökar måste det också finnas någon som undervisar dem,

därav satsningarna på specialpedagoger och speciallärare. Att det blir fler specialpedagoger underlättar skolsköterskornas roll eftersom elevhälsan numera är ett samarbete mellan de olika professionerna, inte en enskild angelägenhet för skolsköterskor och skolläkare.

Visst längtar Karina Karlsson, och många andra skolsköterskor som Vårdfokus har pratat med, efter att jobba med de långsiktiga frågorna i form av hälsofrämjande och förebyggande arbete, men det är inte på tapeten just nu. Först är det organiseringen av den nya elevhälsan som gäller.

För ute i skolorna runt om

De här ingår i elevhälsan:

- Skolläkare
- Skolsköterska
- Kurator
- Psykolog
- Personal med specialpedagogisk kompetens

i landet pågår nu intensivt teamskapande. Skolsköterskorna är rädda för att tappa den medicinska delen i det arbetet. Riksföreningen för skolsköterskor arbetar med en skrivelse till Socialstyrelsen, Skolverket och Sveriges kommuner och landsting, SKL, om just detta, liksom att ledarskapet ute i skolorna och informationen måste bli bättre. När nya medicinska rön kommer när de inte alltid rätt person, det vill säga skolsköterskan eller skolläkaren, utan stannar i en mellanhand.

Här och nu är det mycket som förändras i elevhälsan. Från och med i sommar ska arbetsgruppen Framtidens elevhälsa ledas av Skolverket, inte av Socialstyrelsen som tidigare. Förändringen är logisk, tycker Karina Karlsson, men hon vet att det finns en lätt oro bland skolsköterskor över vad det betyder. Ett område värt att hålla ögonen på, enligt henne.

Men trots allt ses den nya elevhälsan mer som en möjlighet än något annat. Förändringen av skollagen, där de olika professionerna namnges och statsbidrag betalas ut för att fler ska anställas i elevhälsan kan bli ett lyft för elevernas hälsa – och i förlängningen deras skolresultat. *
TEXT MONICA SANDBERG
ILLUSTRATION HELENA HALVARSSON

MATS ERLANDSSON

Råd på rad. Här får lärare lägga fram problem inför skolans samlade elevhälsokompetens, kuratorn David Klint, rektorn Johan Hallberg, skolsköterskan Maria Svensson och specialpedagogen Eva-Lena Arvidsson. Med ryggen mot kameran: högstadieläraren Daniela Opasic.

Rådslag. Elevhälsopanel ger lärarna svar direkt

Medan många skolor kämpar med att göra praktik av nya skollagens elevhälsa, har Kolsva skolområde i Västmanland hunnit förverkliga och finslipa det nya tänkesättet.

Rektor Johan Hallbergs inne- och utelista:

Ute: Elevvårdskonferens
Elevvårdsteam
Skolhälsovård

Inne: Elevhälsa

MÖTESPLATS De ser nästan ut som Idol-juryr där de sitter uppradade i rektorsexpeditionens konferensrum: rektor, skolsköterska, specialpedagoger, studie- och yrkesvägledare, skolkurator och speciallärare: elevhälsan i Kolsva skolområde.

Men deras syfte är allt annat än att sälla ut eller trycka ner, nej tvärtom. Målet är att hjälpa,

och coacha i den nya elevhälsans anda – och dessutom komma med konkret hjälp.

Tre dagar i veckan håller de morgonmöte. Dörren är öppen i 40 minuter för alla lärare i Malma och Odensvi skolor att komma och dryfta stort som smått om elevhälsa. Exempelvis kan det vara elever som inte

klarar kunskapskraven och behöver särskilt stöd, grupper som inte fungerar bra ihop, eller elever som blir kränkta eller kränker andra.

Morgonmötena ger läraren stöd från elevhälsan på en gång, inte som tidigare efter några veckor eller månader.

– Det var det nya sättet att arbeta med elevhälsa som

lockade mig att söka jobbet som skolsköterska. Jag vill jobba mer förebyggande och vara en del i ett team. Inte bara göra sjukvårdande insatser som vaccineringar, lägga förband och dela ut huvudvärkstabletter, säger Maria Svensson, som är nyanställd skolsköterska i Kolsva skolområde.

Om en lärare kommer och säger att Pelle som går i sexan är okoncentrerad och inte kan tillgodogöra sig undervisningen, vad gör ni då?

– Då sätter vi i gång och diskuterar problemet och det blir ett bollande. Vi prövar olika strategier och ger råd, säger Maria Svensson.

Efter att ha fått tips på konkreta åtgärder kan läraren gå och testa råden i praktiken och komma tillbaka för mer hjälp.

– Forumet där det pedagogiska perspektivet möter de medicinska, psykologiska och sociala aspekterna har saknats. Elevhälsan måste få utvecklas till en sådan viktig mötesplats, säger Johan Hallberg som är en av skolområdets två rektorer.

Målet är att eleverna ska må bra psykiskt och fysiskt och få det stöd de har rätt till, så att de når kunskapsmålen.

Men det här systemet som bygger på att ta itu med problemen när de uppstår är inte något som har kommit från himlen utan har arbetats fram med möda.

Redan 2001 snappade Johan Hallberg upp utredningen *Från dubbla spår till elevhälsa* som handlade om hur elevvården och skolhälsovården skulle smälta samman till en elevhälsa, och bestämde att den skulle bli utgångspunkten för den nya elevhälsan i Kolsva skolområde.

”En av de största fördelarna är att lärarna är nöjda”

En av de största fördelarna är att lärarna är nöjda.

– De tycker att de får stöd och snabb respons och det är jätteroligt, säger Johan Hallberg.

Dessutom har elevernas resultat blivit bättre. Från att ha haft ungefär 88-procentig behörighet till gymnasiet ligger eleverna sedan fem år tillbaka på 95–97 procent i snitt.

– Det finns en tydlig koppling mellan elevhälsan och elevernas förbättrade betyg. Att bygga upp en stark elevhälsa på skolan, med engagerade medarbetare, verkar kanske kostsamt. Men på lite längre sikt är det en god investering, framför allt i unga människors liv. Med rätt stöd i rätt tid klarar barnen och ungdomarna grundskolan. Aktuell forskning visar att det är en av de allra viktigaste skyddsfaktorerna för ett gott fortsatt liv, enligt Johan Hallberg. ✨

MONICA SANDBERG

→ **Fotnot:** Till elevhälsan i Kolsvaområdet hör också skolpsykolog, skolläkare, talpedagog, socionom samt fritidshemmet och ungdomsgårdens föreståndare. De deltar vid ett längre veckomöte.

JOHAN HALLBERG

Nyanställd. Maria Svensson, skolsköterska i Kolsva skolområde är peppad inför att jobba med elevhälsa på ett nytt sätt.

Ny syn. Inte längre absolut sekretess

Sekretessen har förändrats i den nya elevhälsan. I ytterst allvarliga fall får den brytas, enligt Socialstyrelsen.

TYSTNADSPLIKT En nioårig flicka föll över sin arm under en gymnastiklektion i augusti förra året. Skolsköterskan undersökte armen, som svullnade och gjorde ont, vid två tillfällen. Hon kom fram till att det inte var någon allvarlig skada men att flickan skulle åka in till sjukhuset om det fortsatte göra ont.

Mamman, som var bortrest, träffade sin dotter först på kvällen dagen efter olyckan. Vid sjukhuset konstaterades två frakturer. Mamman skickade in ett klagomål till Socialstyrelsen om de missade frakturerna.

Myndigheten beslutade i mars i år att avsluta ärendet då den anser att skolsköterskan agerat korrekt och skriver i bedömningen: ”Skolhälsovården har även en speciell ställning eftersom personalen har tystnadsplikt gentemot lärare därför fanns inte möjligheten att förhöra sig om flickans tillstånd under eftermiddagen.”

Det här fallet, som Vårdfokus tidigare rapporterat om, är inte nog starkt för att skolsköterskan ska bryta sekretessen, tycker Agneta Hjalmarsson på Socialstyrelsen som handlagt ärendet. För sekretessen får brytas i mycket specifika fall. I den nya skollagen står det: ”Om det krävs att uppgiften lämnas för att en elev ska få nödvändigt stöd.”

– Skolsköterskan följde lagen. Det ska handla om liv och död eller misshandel för att

den ska få brytas, säger Agneta Hjalmarsson.

Om läraren är att betrakta som del i elevhälsan är en tolkningsfråga, enligt henne. Det handlar om hur elevhälsan är organiserad på de olika skolorna. Men i lagtexten står inget om att lärarna per automatik ingår i elevhälsan. Det har funnits en oro bland skolsköterskor att den nya skollagen skulle innebära en uppluckring av sekretessen, men lagstiftarna kom fram till att förändringen är bra för eleverna.

– Det är sekretesslagen som gäller generellt, men paragrafen ger oss inom skolhälsovården möjlighet att lämna ut en enskild elev till en annan person inom elevhälsan om det krävs för att eleven ska få stöd, säger Karina Karlsson, ordförande i Riksförbundet för skolsköterskor. ✨
MONICA SANDBERG

→ § 13 a i offentlighets- och sekretesslagens 25:e kapitel (2009:400): ”Sekretessen enligt 1 § hindrar inte att en uppgift om en enskild lämnas från sådan elevhälsa som avser medicinsk insats till annan elevhälsa eller särskild elevstödande verksamhet i övrigt inom samma myndighet, om det krävs att uppgiften lämnas för att en elev ska få nödvändigt stöd.”

Klirr i kassan. Skolor som anställer kan få bidrag

Omkring 600 skolor i Sverige har sökt pengar för att kunna anställa mer elevhälsopersonal. Populärast är lärare med specialpedagogisk kompetens.

SATSNING I samband med att Sverige fick en ny skollag förra året, beslutade regeringen om förstärkningar av elevhälsan fram till 2015. Alla skolor i landet har kunnat söka pengar för att anställa fler inom elevhälsans olika yrkeskategorier.

Sammanlagt ska 625 miljoner kronor satsas, vilket ska ge omkring 1 400 nya tjänster. Varje ny heltidstjänst ges 250 000 kronor i bidrag per år i högst två år.

Ansökningstiden gick ut den 30 mars och enligt Skolverket, som fick i uppgift att stå för det praktiska arbetet med personalförstärkningarna, har de privata skolorna i genomsnitt sökt mer pengar per elev än de kommunala: 1 870 kronor jämfört med 320 kronor, enligt Skolverkets beräkningar.

– Flest har sökt pengar för

Besked i maj. Skolor som har sökt bidrag får snart besked.

lärare med specialpedagogisk kompetens, speciallärare och skolkuratorer, säger Lisa Hellblom, som jobbar med

förstärkningen av elevhälsan på Skolverket.

På fjärde plats hamnar skol-sköterskor, skolpsykologer och

minst populärt att söka bidrag för var till skolläkare.

– Skolorna har sökt utifrån sina behov. Och så finns det kanske en ekonomisk aspekt. Det är billigare att anställa en specialpedagog än en skolläkare, säger Lisa Hellblom.

Fler ansökningar har kommit in än vad det finns pengar för. I maj får skolorna svar på om och hur mycket de får i bidrag. Pengarna kommer någon gång under året, berättar projektledaren Johanna Freed.

Förutom att fördela statsbidragen har Skolverket fått i uppdrag att skapa utbildningsinsatser och ta fram stödmaterial om elevhälsan samt ta fram strategier om hur elevhälsan ska följas upp. Arbetet med de uppgifterna har påbörjats men är inte färdigt.

– Resultaten syns inte på en gång i ett så här stort arbete, säger Johanna Freed.

Projektet med förstärkning av elevhälsan ska pågå fram till 2015 och redovisas 2016. Men det ska också ske en uppföljning vid varje årsredovisning. *

MONICA SANDBERG
monica.sandberg@vardforbundet.se

4 delar i satsningen

Övergripande handlar det riktade statsbidraget till en förstärkt elevhälsa om:

→ **Pengar till personal i elevhälsan.** Skolor som har sökt och fått pengar men inte rekryterat personal blir återbetalningsskyldiga. Huvudmän som har en långsiktig ambition prioriteras. Skolverket ska också ta hänsyn till den geografiska spridningen och att bidrag ges till både kommunala och privata skolor.

→ **Utbildningsinsatser.** Exempelvis särskilda seminarier om elevhälsans inriktning och organi-

sering som ska riktas till rektorer och personal i elevhälsan vid skolor med låg måluppfyllelse och i socialt utsatta områden. Men också konferenser bland annat om flickors och pojkars psykiska hälsa och skolans ansvar liksom konferenser om skolans ansvar för barn som far illa.

→ **Stödmaterial** för att underlätta barns och elevers fortsatta lärande inom och mellan skolor och skolformer.

→ **Uppföljning** av kvaliteten på och tillgången till elevhälsa.

5 frågor. Hur förändras yrkesrollen i den nya elevhälsan?

När skolhälso- och elevvården gifte sig föddes elevhälsan. Den stora utmaningen ligger i att alla som jobbar med elevhälsa behöver lära sig ett nytt sätt att tänka, tycker Gunilla Guvå som är psykolog och forskare.

Hur ska skolsköterskan klara balansgången mellan allt rutinarbete och det förebyggande och långsiktiga arbetet med elevhälsa?

– Elevhälsan måste nog våga ställa frågan: ”Vad är primärvårdens uppgifter och vad är elevhälsans uppgifter?” Frågan är vad vi definierar som elevhälsans uppdrag. Är det verkligen att göra psykiatriska utredningar och vaccinera? För det ska inte vara så att elevhälsan lastas på fler och fler uppgifter från primärvården och psykiatrin. Men skolsköterskorna ställer upp och gör det för barnens skull. Kanske de så småningom vågar ställa sig upp och ifrågasätta uppdraget.

Hur förändras den nya skollagen elevhälsoarbetet?

– Den ger stora möjligheter till en bra elevhälsa. Den nya elevhälsan innebär inte bara en organisatorisk förändring utan också ett nytt sätt att tänka. Man går från patogent till salutogent tänkesätt, alltså från sjukdomsbaserat till hälsobaserat. När eleverna mår bra lär de sig och när eleverna lär mår de bra, hälsa och lärande går hand i hand.

Vilka problem finns i elevhälsan i dag?

– Problemen, som vi har kommit fram till i våra fokusgrupper, är att även om alla professioner vet att de ska jobba

utifrån ett salutogent perspektiv så arbetar de mer traditionellt med att utreda eleven i stället för att se på hela miljön runt eleven och hur den påverkar lärandet. Fokus måste i stället ligga på hur vi ska skapa goda lärmiljöer för eleverna.

Hur förändras skolsköterskans roll?

– Lagen säger inte att elevhälsan ska se ut si eller så och det är bra, elevhälsan måste få se olika ut på olika håll. Men det är viktigt att var och en av de olika professionerna vet sin roll och vad de ska bidra med. Det är ungefär som på en fotbollsmatch där man spelar i ett lag men har olika roller. I vår forskning sade sig alla professioner ha en helhetssyn, med risk för att man inte tycker sig vara beroende av andras kompetens.

Du talar om ett paradigmskifte i elevhälsan – hur då?

– Vi har nu en möjlighet att förändra vårt sätt att arbeta med elevhälsa. Egentligen borde vi alla börja om i stället för att bara fortsätta som vi alltid har gjort. Men det är svårt i det dagliga arbetet. *

MONICA SANDBERG
monica.sandberg@vardforbundet.se

→ **Lästips:**

Forskningsprojektet *Kunskapsintegration och professionellt lärande, mångprofessionellt samarbete och*

förhandling av innebörder inom skolans elevhälsoarbete finns att läsa på www.cefam.se (sök på elevhälsa).

Gunilla Guvå tycker att skolsköterskan måste våga ifrågasätta sitt uppdrag.

Fyra perspektiv på elevhälsa

I det forskningsprojekt Gunilla Guvå ingick i, och som finansierades av Vetenskapsrådet, studerades de professionellas föreställningar om elevhälsa. Studien visade fyra olika perspektiv:

Det patogena – vårdinriktade – synsättet

→ Fokuserar på förebyggande insatser på gruppnivå. Det betyder reaktivt arbete som riktas mot riskgrupper.

→ På individnivå handlar det om utredning av det enskilda barnet, remisser och diagnoser.

Det salutogena – hälsoinriktade – synsättet

→ På gruppnivå handlar det om hälsofrämjande insatser för alla elever.

→ På individnivå betyder det åtgärdsprogram med fokus på vilket pedagogiskt stöd eleven behöver. Stöd ges också till lärare, som får konsultation och handledning.

Studien visade också att det finns ett glapp mellan retorik och praktik. Alla professioner inom elevhälsan menade att de främst skulle arbeta hälsofrämjande och förebyggande, men i praktiken arbetade de med individer utifrån ett patogent perspektiv.